

01 'o 'Akosi, 2017 [English](#) | Tongan **Na'e tali 'e he Poate 'a e kau Talēkita 'a e Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga' 'i he 'enau fakataha na'e fakahoko 'i he 'aho 31 'o Siulai 2017, ke tuku atu 'e he Pangikē Pule Fakafonua 'a Tonga' 'a e Fakamatala Fokotu'utu'u Ngāue Fakapa'anga ki Fepueli 2017. Ko e fakamatala ko 'eni' 'oku hā atu ai 'a e vakai ki he ngaahi fakalalakaka faka'ekonōmika 'i Tonga ni' mo e founa ngāue 'a e Pangikē Pule' 'i he māhina 'e ono ki Fepueli 2017. 'Oku toe tuku atu 'e he Fakamatala ko 'eni' 'a e fakafuofua 'a e Pangikē Pule' ki he kaha'u'.**

'Oku kei hokohoko atu ai pē 'a e ngaahi fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga lolotonga 'a e Pangikē Pule' ke faka'ai'ai mo pāotoloaki 'a e ngaahi ngāue faka'ekonōmika 'a e fonuá. 'Oku taumu'a 'a e ngaahi tefito'i tu'utu'uni fakapa'anga' ni ke siofi mo muimui'i ofi e ngaahi fakalalakaka faka'ekonōmika fakalotofonua' mo tu'apule'angá, tokangaekina e ngaahi fokotu'utu'u ngāue fakapa'angá ke pukepuke e ma'uma'uluta 'a e tu'unga fakapa'angá pea mo langa hake ha sisitemi fakapa'anga 'oku malu mo lelei.

'Oku kei tu'uma'u pe 'a e fakafuofua 'a e Pangikē Pule 'e mālohi 'a e tupu faka'ekonomika fakalotofonua' 'aki 'a e peseti 'e 3.7 'i he ta'u fakapa'anga 2016/17, ko e hiki hake 'eni mei he fakafuofua ki he tupu peseti 'e 3.6 na'e tuku atu 'i he Fakamatala Fokotu'utu'u Fakapa'anga 'o 'Aokosi 2016. Ko e fakafuofua 'eni 'a e Pangikē Pule' hili ko ia hono tuku mai 'e he Potungāue Sitetisitika 'a e ngaahi fika faka'ofisiale ki he tupu faka'ekonomika 'a e fonua', 'a ia ko e peseti 'e 3.7 'i he 2014/15 pea peseti 'e 3.4 'a e 2015/16. 'Oku fakafuofua ko e tupu faka'ekonomika ki he 2016/17 'e fakatefito ia mei he sekitoa langa', ngaahi fiema'u faka'api', toutai', pea mo e keli'anga koloa mo e maka'. 'Oku kau ki heni 'a e sekitoa takimamata' mo e fefakatau'aki' 'a ia ne tokoni ki ai 'a e ngaahi kātoanga ne fakahoko lolotonga 'a e ta'u fakapa'anga'. Na'e toe hiki mo e fakafuofua ki he tupu faka'ekonomika fakalotofonua' 'o e 2017/18 ki he peseti 'e 4.8 mei he peseti 'e 4.7 'i he fakafuofua ne tuku atu 'i he Fakamatala Fokotu'utu'u Fakapa'anga 'o 'Aokosi 2016. 'Oku fakatefito 'a e tupu ko 'eni' mei he fakafuofua 'e tupu 'a e ngaahi ngāue langa' koe'uhi' ko e ngaahi langa 'oku 'amanaki ke fakahoko ki he ngaahi fale fai'anga sipoti'. 'E pou pou atu mo e ngaahi sekitoa kehekehe pē 'o kau ki ai 'a e sekitoa ki he ngāue fakapa'anga', fefononga'aki moe fetu'utaki', fefakatau'aki', toutai', pea mo e takimamata'.

Na'e hokohoko ai pē 'a e hikihiki 'i he totongi koloa fakata'u' 'i Fepueli 2017, 'o hiki 'aki 'a e peseti 'e 8.9 'i he faka'osinga 'o e ta'u' ki Fepueli 2017 fakahoa ia ki he hiki peseti 'e 5.1 'i 'Aokosi 2016, 'a ia 'oku ma'olunga ange 'eni 'i he tu'unga fe'unga ko e peseti 'e 5 (reference rate) 'oku faka'amu 'a e Pangikē Pule' ke tauhi ai 'a e hikihiki e totongi 'o e ngaahi koloa'. 'Oku toe fakafuofua 'e kei hokohoko atu ai pē 'a e hikihiki 'i he totongi koloa 'i he kaha'u vave mai', 'o makatu'unga mei he ngaahi totongi tute ne fakahoko 'i Siulai 2016, pea ke toki holo ki he tu'unga fe'unga (reference rate) 'a ia ko e pēseti 'e 5 'i 'Aokosi 2017.

Na'e tokoni 'a e hulu \$11.4 miliona ko ia 'i he palanisi fakalūkufua 'o e fehū'aki pa'anga mo muli 'i he māhina 'e 6 ki Fepueli 2017 ki he hiki hake 'i he tu'unga 'o e pa'anga talifaki 'a e pule'anga' 'i muli' ki he \$377.7 miliona 'i Fepueli 2017, 'o fakahoa ia ki he \$366.3 miliona 'i 'Aokosi 2016. Na'e fe'unga 'a e tu'unga 'o e pa'anga talifaki' pea mo e māhina 'e 7.1 'o e koloa mo e ngaahi ngāue hū mai mei muli', 'a ia 'oku kei ma'olunga 'aupito pē 'eni 'i he tu'unga fe'unga 'oku fiema'u 'e he Pangikē Pulé, ko e māhina 'e 3 ki he 4 'o e koloa mo e ngaahi ngāue hū mai mei muli'. 'Oku fakafuofua 'e kei 'i he tu'unga fakafiemālie ai pē 'a e pa'anga talifaki 'i muli 'a e pule'anga' makatu'unga mei he fakafuofua 'e toe lahiange 'a e līpa'anga mai mei muli', pa'anga hū mai mei he uta koloa ki muli', ngaahi pa'anga tokoni fakapatiseti moe tokoni ki he Pule'anga' mei he ngaahi hoa ngāue fakalakalaka 'a e fonua', neongo 'oku fakafuofua 'e toe hiki hake mo e lahi 'o e hū koloa mai mei muli'.

'I he māhina 'e 6 ki Fepueli 2017, na'e 'i he tu'unga fakafiemālie pē 'a e ngaahi pangikē. Ne kei 'i he tu'unga lelei pe 'a e sino'i pa'anga tefito (capital) 'a e ngaahi pangikē, makatu'unga mei he tu'unga ma'olunga 'a e tupu fakapa'anga' (profitability), pea mo e kei ma'ulalo 'a e ngaahi nō palopalema'. Na'e toe 'alu hake 'a e pa'anga fakalukufua 'a e fonua' (broad money) pea mo e pa'anga ngāue (liquidity) 'a e ngaahi pangikē makatu'unga mei he lahi ange 'a e fakahū pa'anga ki he ngaahi pangikē pea mo e a'u 'a e ngaahi nō kuo tuku atu 'e he ngaahi pangikē ki ha tu'unga ma'olunga 'i he māhina 'e 6 ki Fepueli 2017. Na'e holo si'i 'a e lahi 'o e ngaahi nō 'i hono fakahoa ki he lahi 'o e ngaahi fakahū pa'angá (loan/deposit ratio) mei he peseti 'e 73.7 'i 'Aokosi 2016 ki he peseti 'e 73.3 'i Fepueli 2017, 'a ia 'oku kei ma'ulalo pē 'i he pēseti 'e 80 kuo tu'utu'uni 'e he Pangike Pule' k e a'usia 'e he ngaahi pangike'. 'Oku hā mahino mei heni 'a e kei 'i ai pē 'a faingamālie ke toe fakalahi 'a e ngaahi nō ke tuku atu 'e he ngaahi pangikē. Neongo 'a e toe lahi ange 'a e ngaahi nō ne tuku atu 'e he ngaahi pangikē, na'e kei lahi ange pe 'a e fakahū pa'anga' 'o tatau ia mo e lahi ange 'a e pa'anga talifaki 'a e Pule'anga' 'i muli'.

Na'e holo 'a e lahi e pa'anga 'e totongi fakafoki 'e he ngaahi pangiké ki he Pule'angá 'i he mahina 'e 6 ki Fepueli 2017 pea 'oku fakafuofua ke holo ai pē 'i he kaha'u vave mai', makatu'unga mei he ngaahi pa'anga tokoni fakapatiseti mo e tokoni ki he Pule'anga' 'oku 'amanaki 'e hū mai'. 'E kei hokohoko atu ai pe 'a hono siofi 'e he Pangikē Pule' 'a e ngaahi fokotu'utu'u ngāue 'a e Pule'anga' mo 'ene felāve'i mo e ngaahi taumu'a ngāue 'o e fokotu'utu'u ngāue fakapa'angá.

Koe'uhi' ko e fakafiemālie 'a e ngaahi fakalalakaka ki mui ni' mo e fakafuofua ki he kaha'u', 'e kei hokohoko atu ai pē 'a e ngaahi fokotu'utu'u fakapa'anga lolotonga 'a e Pangikē Pule' ki he kaha'u vave mai'. Ko ia ai, 'e hoko atu 'a e Pangikē Pule' ke fahoko 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue fakapa'anga lolotonga' ke faka'ai'ai 'aki mo pātoloaki 'a e ngaahi ngāue faka'ekonōmika 'a e fonua'. 'E kei hokohoko atu ai pē 'a e tokanga 'a e Pangikē Pulé ki hono siofi mo muimui'i ofi e ngaahi fakalalakaka faka'ekonōmika fakalotofonuá mo tu'apule'angá, mo tu'u mateuteu ke liliu 'a e ngaahi fokotu'utu'u ngāue fakapa'angá 'o ka fiema'u, ke tauhi e ma'uma'uluta 'a e tu'unga fakapa'angá pea mo langa hake ha sisitemi fakapa'anga 'oku malu mo lelei ke tokoni ki he ma'uma'uluta mo e tupu faka'ekonōmika 'a e fonua'.

Ki ha ngaahi fakamatala fakaikiiki kātaki 'o fetu'utaki ki he:

Va'a 'Ekonōmika

Telefoni: (676) 24 057

Fekisimeili (676) 24201

Meili 'Elekitolōnika: nrbt@reservebank.to